

تغییر جهت امواج در شرق مدیترانه: از توفان به آرامش

به قلم دیوید پولاک (/fa/experts/dywyd-pwlak-0/)

May 2022

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/shifting-east-mediterranean-tides-conflict-club-med

العربية (/ar/policy-analysis/dwl-shrq-almtwst-fy-halt-md-wjzr-hl-ythwl-alada-aly-asdqa/)

Also published in Jerusalem Strategic Tribune

درباره نویسنده

دیوید پولاک (/fa/experts/dywyd-pwlak-0/)

دیوید پولاک هموند برنستاین و مدیر «پروژه فکر» در انستیتو واشنگتن است. وی در گذشته به عنوان مشاور ارشد وزارت خارجه ایالات متحده در بخش خاورمیانه بزرگ با تمرکز بر حقوق زنان و به عنوان کارشناس منطقه‌ای «ستاد برنامه‌ریزی سیاسی» وزیر خارجه فعالیت داشته است.

مقاله‌ها و دیدگاه‌ها

هر چند بدترین سناریوهای همین چند سال پیش امروز در حالت تعلیق قرار دارند اما بهترین سناریوها برای همکاری تحول‌آفرین هم کماکان دور از دسترس است

امروز ما در میانه یک گذار در ژئوپولیتیک شرق مدیترانه هستیم: دور شدن از درگیری و رفتن به سمت همزیستی گرچه نه همکاری. این تغییر چگونه و چرا در ماه‌های اخیر شتاب گرفت و گسترش یافت چه چیزی دست‌کم برای مدتی امکان ادامه آن را فراهم می‌کند برای پاسخ به این پرسش‌ها این جستار به بررسی تصویر کلی این تحول منطقه‌ای می‌پردازد.

مهم‌ترین عامل این تغییر مثبت تغییر در موضع ترکیه است که به طور کلی حاکی از غلبه سیاست داخلی بر سیاست خارجی است. در عین حال غیر از سیاست عواملی مثل انرژی جهانی اقلیم و عوامل اقتصادی هم نقش داشته‌اند. ارزش نسبی کوتاه‌مدت احتمالی و مقاصد ترجیحی منابع گاز طبیعی شرق مدیترانه تغییر کرده است که تقابل‌ها بر سر آن را در کوتاه‌مدت نامحتمل‌تر می‌کند.

برای درک این که چقدر این منطقه آبی تغییر کرده است باید قدری به عقب نگاه کرد به همین سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۲۰. طی بخش اعظم این دو سال در این منطقه شاهد خردبحران‌های مداوم بر سر حفاری‌های رقبا اکتشاف منابع انرژی ادعاهای دریایی و عملیات نظامی دریایی در سراسر شرق مدیترانه بوده‌ایم. از ساحل لیبی تا ساحل لبنان در تضاد آشکار یک سال و نیم گذشته شاهد میزان بسیار کمتری از این رفتار بوده‌ایم. ترکیه در هر دو دسته بدترین‌ها طی سال‌های اخیر و بهترین‌ها در حال حاضر در صدر قرار دارد.

تغییر سیاست در ترکیه

طبق معمول منشأ تغییر سیاست‌های ترکیه در قبال همسایگان خود (هرچند نه تغییر عقیده) را می‌توان در داخل این کشور یافت. رئیس‌جمهور اردوغان می‌خواهد در انتخابات سال آینده شرکت کند و اقتصاد ترکیه پیش چشم او در حال غرق شدن است. ارزش لیره در حال سقوط است تورم حدود ۴۰ درصد است رتبه اخذ اعتبار ترکیه سقوط کرده است و حالا که انتخابات را در کلان‌شهرهای اصلی باخته طبقه متوسط شهری که پایگاه حزب حاکم عدالت و توسعه بود هم ضربه سختی خورده است.

پس اردوغان به نجات اقتصادی نیاز دارد. شدیداً و خیلی زود -زودتر از آنکه هر یک از ذخایر انرژی برون کرانه‌ای بتواند دسترس پذیر شود. عربستان و امارات نامزد های آشکار برای کمک خارجی هستند ولی این بهایی دارد: با ما با مصر و حتی با اسرائیل و همین طور دوستان جدیدشان در مدیریتانه سازش کن. مقامات ارشد کشورهای خلیج فارس مصر یونان و اسرائیل حالا برای اولین بار طی سال‌ها به ترکیه سفر می‌کنند و مقامات کشورهای خلیج فارس به امید انزوای ایران و تهدیدات دیگر ده‌ها میلیارد دلار کمک تجارت سپرده بانکی و سرمایه‌گذاری را وعده داده‌اند.

در پاسخ ترکیه از حمایت خود از اخوان المسلمین کاسته است. با تلاش‌های صلح‌طلبانه در لیبی بیشتر همکاری می‌کند. با آنکه همین اواخر در اقدامی متهورانه و در حمایت از یکی از طرف‌های جنگ داخلی نیروی نظامی به این کشور اعزام کرد و در ازای آن مدعی تسلط بر بخش‌های بزرگی از مدیریتانه شد. علاوه بر این ترکیه به جای زورگویی به همسایگان خود در مدیریتانه بر سر تعیین خطوط مرزی دریایی دوباره تمایل به مذاکره نشان می‌دهد.

اسرائیل یک نمونه بارز و ویژه است. به رغم تمام خصومت‌ها میان اردوغان و اسرائیل بیش از یک دهه می‌شود که تقابل‌های خشونت‌آمیز آشکار شبیه ماجرای معروف «ماوی مرمره» در نزدیکی ساحل غزه رخ نداده است. در نقطه مقابل و مثبت در ۴ فوریه ۲۰۲۲ اردوغان بسیار علنی راه تازه‌ای را در این حوزه باز کرد و به گزارشگران ترکیه گفت: «ما می‌توانیم از گاز طبیعی اسرائیل در کشورمان استفاده کنیم و ... همین طور می‌توانیم در پروژه‌های مشترک برای انتقال آن به اروپا مشارکت کنیم».

البته این بیشتر یک امید واهی است تا احتمال جدی ولی بیشتر دلایل اقتصادی و لجستیک دارد تا سیاسی. نکته کلیدی این است که حالا در آنکارا به خاطر انگیزه‌های سیاسی و اقتصادی داخلی که احتمالاً طی چند سال آینده دوام خواهد داشت اراده سیاسی برای آشتی در مدیریتانه وجود دارد.

لبنان

سال گذشته همچنین شاهد گفتگوهای زیادی درباره جلب همکاری لبنان بودیم. یک موضوع طرحی برای آوردن گاز طبیعی شرق مدیریتانه از مبدأ مصر و اسرائیل به لبنان است که از طریق یک خط لوله زمینی از مسیری بسیار غیرمستقیم از طریق اردن و سوریه صورت می‌گیرد. این پروژه پیچیده با میانجیگری واشنگتن انجام می‌شود و هدف اعلام‌شده آن کاهش تنگناهای شدید اقتصادی لبنان است. هدف اعلام‌نشده دیگر تشویق به پیشرفت یا دست‌کم از سرگیری مذاکرات بر سر مرز دریایی مورد مناقشه اسرائیل-لبنان است. در اوایل سال ۲۰۲۲ دولت لبنان که در کنترل حزب‌الله بود سرانجام قبول کرد با میانجیگری واشنگتن به این گفتگوها بپیوندد. هر چند به نظر نمی‌رسد به زودی توافقی حاصل شود ولی صرف وجود امید به توافق ممکن است مانعی در تشدید تنش‌ها باشد.

گرچه توسعه ذخایر گاز برون کرانه‌ای بعد از تعیین سرحد توافق‌شده با اسرائیل سال‌ها طول خواهد کشید ولی در نهایت ثروت غیرمنتظره بزرگی را برای یک اقتصاد ملی واقعاً در تنگنا تضمین خواهد کرد. از این گذشته ممکن است عاملی بازدارنده هم برای اقدامات علیه دارایی‌های اسرائیل در دریا ایجاد کند. لبنانی‌ها حتی حزب‌الله خوب می‌دانند که در یک منطقه جنگی هیچ شرکتی سرمایه‌گذاری نخواهد کرد.

با این حال گویا حزب‌الله برای قطعی کردن هیچ یک از این دو توافق عجله زیادی ندارد. این مانع‌تراشی نشانه غلبه سیاست بر اقتصاد و در تضاد آشکار با مورد ترکیه است. حزب‌الله به خاطر انگیزه‌های ایدئولوژیک خود و منفعت گروهی ترجیح می‌دهد بر یک اقتصاد متلاشی‌شده مسلط باشد تا بخواهد ایران را غضبناک کند یا هر گونه توافقی با اسرائیل را بپذیرد. هر چند در این صورت حزب‌الله در آرایش جدید شرق مدیریتانه منزوی می‌ماند ولی از ایجاد یک درگیری مستقیم جدی با همسایه جنوبی خود نیز بازداشته می‌شود.

اسرائیل

در قلب سیاست مدیریتانه‌ای امروز اسرائیل تناقضی وجود دارد. اسرائیل به جذب حداکثر شرکای منطقه‌ای ممکن علاقه‌مند است و از ترک مخاصمه میان ادعاهای متقابل رقبا استقبال می‌کند. ازین رو اسرائیل به پیشنهاد های آنکارا برای همکاری دریایی و انرژی واکنش محتاطانه ولی مثبت از خود نشان می‌دهد و همزمان رابطه نزدیک خود با یونان قبرس و مصر (و همین طور امارات که در سرمایه‌گذاری‌های متعددی در مدیریتانه مشارکت دارد) را حفظ می‌کند. دولت اسرائیل همین‌طور بی‌سر و صدا به پروژه انتقال گاز برون کرانه‌ای مصر و اسرائیل پیوسته که گاز را از طریق اردن به سوریه و لبنان می‌رساند.

ولی ائتلاف جدید حاکم بر اسرائیل در معرض فشارهای جدی مضاعف از طرف عناصر طرفدار حفظ محیط‌زیست است. خصوصاً اینکه وزیر محیط‌زیست آن از جناح چپ می‌آید. به همین دلیل دولت تعدادی از پروژه‌های بزرگ مرتبط را به تعویق انداخته است. این پروژه‌ها شامل طرحی پیشنهادی برای امتداد خط لوله نفت و گاز امارات از ایلات در دریای سرخ به اشداد در مدیریتانه می‌شود و همین‌طور هر طرح بزرگ و تازه در زمینه اکتشاف و حفاری نفت یا گاز برون کرانه‌ای. شکنندگی دولت فعلی اسرائیل هم مزید بر علت است که فقط به یک

به موازات این تردید اسرائیلی‌ها مانع تازه‌ای در اوایل سال ۲۰۲۲ ظاهر شد: آمریکا اعلام کرد دیگر از ساخت خطوط لوله زبردبایی انتقال انرژی اسرائیل (یا مصر) به اروپا حمایت نمی‌کند. با این حال اتحادیه اروپا به چاره‌ای نسبی رسید که هم آمریکا از آن حمایت می‌کند و هم به نظر می‌رسد از جهت اقتصادی محیط‌زیستی و فنی امکان‌پذیرتر باشد: کشیدن کابل برق زبردبایی به اروپا از نیروگاه‌های مصر قبرس و/یا اسرائیل با تقریباً ۷۰۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری پیشنهادی قابل اتکا. اگر این پروژه واقعاً اجرا شود عملیاتی‌های محکم‌تری برای این نوع روابط همکاری چندجانبه در سراسر مدیترانه بنا خواهد کرد.

یونان و قبرس

شرح مفصل سیاست یونان و قبرس در مسائل شرق مدیترانه فراتر از محدوده این مقاله است. همین قدر کافی است که بدانیم هر دو دولت به موضع دوستانه جدید ترکیه روی خوش نشان داده‌اند. از جمله با ملاقات‌های سطح بالا اظهارات آشتی‌جویانه مقامات رسمی برخی توافق‌ها بر سر امور فرعی متعدد و مهم‌تر از همه تقریباً غیاب اقدامات تحریک‌آمیز.

با این حال هیچ‌یک از مناقشات اساسی حل و فصل نشده است و احتمال هم نمی‌رود به این زودی‌ها رفع شود. رسیدن به یک توافق نهایی و رسمی بر سر جدایی یا اتحاد قبرس و همین‌طور ادعاهای دریایی مرتبط به آن کار دشواری است. به همین ترتیب برای گسترش «مجمع صادرکنندگان گاز شرق مدیترانه» با هدف عضویت ترکیه پیشرفتی حاصل نشده است. پس عملاً قابل‌قبول‌ترین پیش‌بینی برای آینده نزدیک عبارت است از یک آرامش نسبی اما نه حل منازعات و نه همکاری فعالانه.

مصر

یک ذی‌نفع آشکار همسوی‌های جدید در شرق مدیترانه مصر است. مصر دیگر با تهدید ترکیه روبه‌رو نیست. چه در سواحل خود چه در لیبی یا در مسائل سیاسی داخلی. مصر داوطلبی مشتاق برای چندین طرح پیشنهادی جدید چندجانبه انرژی است که همه آنها قرار است با کمک مالی خارجی انجام شود. افزون بر این از علاقه فزاینده و عمدتاً موثر جهانی و منطقه‌ای نسبت به امنیت حمل‌ونقل از طریق دریای سرخ و کانال سوئز به مدیترانه هم سود می‌برد. چون می‌تواند نقش بیشتری در آن به عهده بگیرد.

در این میان مصر می‌تواند معاملات دیگر دوجانبه یا چندجانبه خود را در شرق مدیترانه آزادانه دنبال کند. با نگاهی دست‌کم تا سوریه و ولی هیچ‌یک از این‌ها تزیین مقدار معتنا بهی پول نقد یا سرمایه‌گذاری در اقتصاد تحت فشار مصر را نوید نمی‌دهد. وانگهی توجه قاهره به ناآرامی زیربوستی در جبهه‌های دیگر خواه در اتیوپی یا سودان معطوف است.

پس در حالی که نقش کلی مصر در منطقه تدریجاً احیا می‌شود. بعید است مثل سابق به نیروی محرکه یا آغازگر پیشرو بدل شود. بلکه به دلایل حساب‌شده در جهت منافع خودش احتمالاً گرایش کلی جدیدی به سمت ثبات و کاهش منازعات را تقویت خواهد کرد. این به تنهایی می‌تواند کمکی ارزشمند به منفعت عمومی محسوب شود.

یک جنبه مهم جایگاه مصر در جریان مهاجرت یا پناهندگی از طریق مدیترانه است. به رغم نرخ بالای فقر و فشار جمعیت مصر که حالا بیش از ۱۰۰ میلیون نفر و رو به افزایش است. قاهره کنترل واقعاً سفت و سختی بر این ترافیک دارد. جریان مداوم کمک و سرمایه‌گذاری اتحادیه اروپا و آمریکا به مصر مطمئناً تا حدی سوی دیگر این ماجراست که بر سیاست مصر تأثیر دارد.

اخلال‌گران و شگفتی‌سازها: ایران حماس روسیه و چین

چند بازیگر دیگر هم اینجا هستند که خیلی مختصر باید از آن‌ها یاد کرد. حماس غزه را کنترل می‌کند اما نه ساحل آن را چون عملیات گشت اسرائیل آنجا را دائم زیر نظر دارد. مسلماً تسلیحات و دیگر اقلام قاچاق هنوز تا حدی به غزه وارد می‌شود. ولی هیچ‌یک از اینها برای ایجاد یک تهدید برون‌کرانه‌ای مهم کافی نیست. طی درگیری ده روزه در سال ۲۰۲۱ بین حماس و اسرائیل این گروه هزاران راکت و موشک شلیک کرد ولی فقط مثنی از آن‌ها (بدون موفقیت) کشتی‌ها و سکوها برون‌کرانه‌ای اسرائیل را هدف گرفت.

بر عکس بندر اشداد در مدیترانه و تاسیسات کلیدی (پایانه خط لوله نیروگاه برق کارخانه آب‌شیرین‌کن) در اشکلون زیر حملات شدید از سوی حماس و جهاد اسلامی فلسطین قرار داشت ولی بیشتر آن‌ها یا خارج از مسیر بود یا به وسیله گنبد آهنین و دیگر سیستم‌های دفاعی رهگیری شد. برای آینده قابل تصور می‌توان انتظار داشت که ترکیب بازدارندگی و سیستم پدافند اسرائیل به علاوه همکاری بیشتر مصر در مهارکردن حماس این تهدید را دست‌کم در چارچوب صحنه مستقیم مدیترانه محدود کند.

در مقایسه ایران هم‌اکنون توانمندی‌های بسیار بزرگ‌تری دارد و به همان نسبت جاه‌طلبی‌های بسیار بزرگ‌تر در همان صحنه ایران به بندرهای سوریه و لبنان هر دو قدری دسترسی داشته است و گاهی از طریق کانال سوئز هم ترانزیت می‌کند. ولی از قراری که گفته می‌شود تا به حال فقط یکی دو بار علیه اهداف دریایی اسرائیلی در مدیترانه مستقیماً اقدام کرده است. چون موضع قدرت ایران در آنجا نسبتاً ضعیف باقی مانده است.

ایران به حماس (و همین‌طور شریک آن جهاد اسلامی فلسطین) در غزه و حزب‌الله در لبنان هر دو تسلیحات و پول و آموزش می‌دهد. در صورت هرگونه درگیری نظامی مجدد برخی از این موجودی مسلما دوباره علیه ساحل و تاسیسات برون‌کرانه‌ای اسرائیل استفاده خواهد شد. اما در حال حاضر ایران بیشتر بر جبهه‌های دیگر متمرکز است و البته نگران تلافی اسرائیل هم هست بنابراین ایران گویا احتمالا ترجیح می‌دهد نیروهای وابسته خود را مهار کند مگر آن‌که برای پاسخ به اقدامات اسرائیل علیه زیرساخت‌های (هسته‌ای) خود به آنها نیاز پیدا کند.

روسیه هم این روزها بیشتر بر جبهه‌های دیگر تمرکز دارد: آسیای میانه سوریه ترکیه به طور کلی اروپا و مهم‌تر از همه اوکراین. برای همین در دریای سیاه فعالانه‌تر از دریای سفید به قول عرب‌ها یعنی همان دریای مدیترانه درگیر است. با این حال روسیه با دسترسی بندری عمده در سوریه و مانورهای دریایی مداوم در محدوده بسیار فراتر از آن یک قدرت مدیترانه‌ای هم هست. مزدوران روسیه عمیقاً در لیبی درگیر هستند و روسیه سخت تلاش می‌کند فروش سلاح و حضور عمومی خود در مصر و جاهای دیگر را تقویت کند. ولی در کل به نظر نمی‌رسد تمام این فعالیت‌ها روابط باثبات‌تر را که فعلا اولویت قدرت‌های منطقه است تهدید یا تضعیف کند.

در مورد چین هم بیشتر این موارد صدق می‌کند چون چین شدیداً در حال تقویت حضور و موقعیت خود در سراسر دنیا است از جمله در مدیترانه از اسرائیل تا مصر تا مراکش. به‌خصوص شرق مدیترانه یک پایانه مهم در «طرح راه ابریشم جدید» است. طرحی که به محور سیاست خارجی چین تبدیل شده است. بخش عمده آن برخلاف مورد روسیه هنوز در فضاهای تجاری فرهنگی و زیرساختی/سرمایه‌گذاری قرار دارد تا قلمرو نظامی. در هر صورت چین معمولاً سعی می‌کند (و موفق می‌شود) که با بی‌طرف ماندن از گرفتار شدن در مناقشات منطقه‌ای اجتناب کند. به این دلایل نفوذ چین در منطقه مدیترانه هرچند باید کاملاً مراقب آن بود فعلاً نمی‌تواند منطقاً بی‌اثبات‌کننده محسوب شود.

نتیجه‌گیری

صحنه کلی ژئوپولیتیک شرق مدیترانه در مسیر باثبات‌تری که بیش از یک سال پیش ترسیم شد باقی مانده است. ولی این یک تغییر بنیادین به سمت همکاری عملی ماندگار یا جامع نیست. تا حدی به این دلیل که درست وقتی فضای سیاسی برای همکاری مساعدتر شد فضای اقتصادی و فنی و محیط‌زیستی مرتبط به شکل طعنه‌آمیزی دشوارتر شد. طرفه آنکه همه این بلا تکلیفی اقتصادی و احتیاط محیط‌زیستی همراه با آشوب سیاسی در قاره‌های دیگر در واقع باعث تضعیف سرمایه‌گذاری شده و قیمت‌های انرژی را دوباره در ماه‌های اخیر به اوج رسانده است.

در یک وضعیت دیگر بلا تکلیفی اقتصادی و احتیاطات محیط‌زیستی احتمالاً باعث شکل‌گیری پروژه‌های جدید و بزرگ نفت و گاز در شرق مدیترانه می‌شد و از جمله سرمایه‌گذاری‌های مشترک خلاق میان رقبای منطقه‌ای یا رقبای تجاری سابق امکان‌پذیرتر و سودآورتر به نظر می‌رسید. ولی عده کمی چنین آرامشی را در منطقه پیش‌بینی می‌کردند و انگهی هیچ کس نمی‌تواند از ادامه این روند هم مطمئن باشد. در نتیجه در حالی که بدترین سناریوهای درگیری طی چند سال پیش امروز در حالت تعلیق قرار دارند بهترین سناریوها برای همکاری تحول‌آفرین هم کماکان در دسترس نیستند.

دیوید پولاک هموند برنستاین در *انستیتو واشنگتن و مدیر «انجمن فکره» است این مقاله ابتدا در ویسایت*

<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/> (<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>)

<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>) *جزوالم* (<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>)

<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>) *استراتژیک* (<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>)

<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>) *نریبون* (<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>)

<https://jstribune.com/pollock-shifting-east-mediterranean-tide/>) *منتشر شده است*

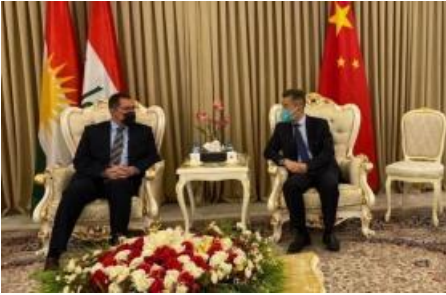

RECOMMENDED

High Oil Prices, Middle East Politics Cast Shadow Over Summer's Start

◆
Simon Henderson

(/policy-analysis/high-oil-prices-middle-east-politics-cast-shadow-over-summers-start)

BRIEF ANALYSIS

[Kurdistan in China: Are the Iraqi Kurds Interested in a Relationship?](#)

۳۱ ۲۰۲۲ مە

◆
Sardar Aziz ,
Mohammed Shareef

(/policy-analysis/kurdistan-china-are-iraqi-kurds-interested-relationship)

ARTICLES & TESTIMONY

[Tehran's Proxy Army:](#)

Iran's Regional Role

۲۹ ۲۰۲۲ مە

◆
Matthew Levitt

(/policy-analysis/tehrans-proxy-army-irans-regional-role)

TOPICS

[\(fa/policy-analysis/anrzh-y-w-aqtsad/\) انرژی و اقتصاد](#)

[\(fa/policy-analysis/rwabt-rb-w-asrayy/\) روابط عرب و اسرائیل](#)

[\(fa/policy-analysis/rqabt-qdrthay-bzrg/\) رقابت قدرت‌های بزرگ](#)

REGIONS & COUNTRIES

[\(fa/policy-analysis/asrayy/\) اسرائیل](#)

[\(fa/policy-analysis/ayran/\) ایران](#)

[\(fa/policy-analysis/msr/\) مصر](#)

[\(fa/policy-analysis/trkyh/\) ترکیه](#)

[\(fa/policy-analysis/flstynyha/\) فلسطینی‌ها](#)

[\(fa/policy-analysis/lbnan/\) لبنان](#)